

הזנות כמרחב של צביעות מרובה

עינת גזית-לביא

(דוקטורנטית במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית ומנחה באוניברסיטה הפתוחה)

נשיות/גבריות, מדונה/מגדלנה, נידוי/הכרח: שלוש הדיכוטומיות הללו מייצגות את הצביעות המלווה לאורך ההיסטוריה את המיניות הנשית בכלל, ואת ההתייחסות לתופעת הזנות בפרט. המאמר בוחן כיצד מתאפשר קיומם של ניגודים אלה תחת היררכיות חברתיות שונות, וכיצד מאתגרת הזנות את ההבניה החברתית של המיניות הנשית.

הצביעות המרובה, כפי שתיפרש במאמר זה, חושפת את מנגנון האמביוולנטיות ודו-הפרצופיות הנקשר בהרחבה לשיח הזנות. לאחר חשיפת המנגנון הזה, לא ניתן עוד להבין את התייחסותה של החברה, למיניות הנשית בכלל ולתופעות הקשורות בה בפרט, כגון זנות, ללא בלי לתת את הדעת לצביעות הנקשרת לנושא. מרחב זה של דו-פרצופיות מחולק למספר תתי-מרחבים. אלה יוצרים דיכוטומיות הנובעות מהמבנה הפטריארכלי של החברה המודרנית, ומהדרך שבה השיח הפטריארכלי שולט על הגוף הנשי והמיניות הנשית ומשווה לו צביון "נורמלי". בחיבור הבא אציג מספר דיכוטומיות עיקריות.

המבנה הפטריארכלי של החברה מבקש לשמור על הגבולות המגדריים המסורתיים. הגבולות הללו תוחמים מבנים מורכבים: פיזיים, חברתיים, אידאולוגיים ופסיכולוגיים המקבעים הבדלים וזהויות בין גברים לנשים. ישנם חוקים וקודים חברתיים ברורים המגדירים את תפקידי הנשים הן בספֶרה הפרטית והן בזו הציבורית, ומסדירים את מקומם המסורתי של הגבולות המגדריים. גבולות אלה נשמרו עד העשורים האחרונים בתוך הבית עצמו, ובעשורים האחרונים עברו אל מקומות העבודה.

כתוצאה מכך, למרות יציאתן של נשים רבות לעבודה בשכר מחוץ לבית, הגבולות הללו מותירים את הנשים עם משאבים יחסיים מעטים, הכובלים אותן למעמדן כנחותות ומוכפפות. לא ניתן לנתק בין המבנה ההיררכי הפטריארכלי-קפיטליסטי של החברה, לבין הגדרת המיניות הנשית, מסחור גופן של נשים וזנות. כך, תעשיית המין ומוסד המשפחה הם שתי אבני יסוד של המוסריות הפטריארכלית - עולמות נפרדים המחוברים יחדיו, בידי המוסר הגברי.

ניתן להעמיד שלושה תתי-מרחבים עיקריים הנשענים על צביעות, התחסדות, הגדרות סותרות ומוסר כפול. לא ניתן לנתק את המרחבים האלה זה מזה ולכן ההפרדה כאן הנה מלאכותית ומופשטת ונעשית לצורך הצגת הדברים באופן הברור ביותר.

הדיכוטומיה גבריות/נשיות

מאז החלה הפטריארכיה להתקיים כמבנה על, שלפיו נקבעים ומתנהלים כל המוסדות החברתיים והתרבותיים, ניסו הגברים לווסת את המיניות הנשית ולשלוט עליה. בכל תקופה היסטורית המיניות מובנית בצורה חברתית, מעוצבת בתוך החברה על ידי נורמות חברתיות וערכים על מנת להתאים לתנאים המאפיינים את השליטה הגברית. החברה - לא ביולוגיה, לא צרכים, לא מניעים ולא תשוקות - היא המקדמת את המיניות, מעניקה מבנה והקשר להתנסותו של היחיד (Barry, 1995).

לראשונה הוסדרה המיניות הנשית באופן גורף בתקופה הוויקטוריאנית, אז תפקידה של האישה היה חיוני בתוך המשפחה מהמעמד הבינוני. על ידי נאמנותה לבעלה היא הבטיחה את סדר הירושה הפטריארכלי, ובה בעת היא הוצגה כעוגן שבו תלויה יציבות המשפחה. כדי לשמר את הסדר הזה, היה הכרח לדכא בכל מחיר את חירותה של האישה, ובעיקר את חירותה המינית. האסטרטגיה לכך הייתה פשוטה למדי - היא התבססה על הכחשה מוחלטת של עצם קיומה של מיניות נשית מכל סוג שהוא. נשים בעלות תשוקה מינית נראית נחשבו, ולרוב עדיין נחשבות, לזונות.

לעומת זאת, התשוקה המינית של הגברים נתפסה, ועדיין נתפסת, כצורך ביולוגי. צורך זה הוא "טבעי" ולכן נסלח. הגברים אינם מגונים חברתית עבור מה שנתפס עבורם כצורך בסיסי. תפיסות הנשענות על ראייה זו גורסות, כי לרוב הגברים יש צורך לספק את תאוותיהם המיניות, ואם לא - הם חווים מתח פסיכולוגי וחוסר יכולת לתפקד בחיי היום-יום. רק אורגזמה משחררת אותם מהצורך הזה. מנקודת מבט זו, גברים בעלי צרכים מיניים נורמליים לא יכולים להתנזר לתקופות ארוכות (Abraham, 1977). בצורה זו, תחת מבנה המוסר הכפול, כמעט כל מה שגבר עושה עם אישה בוגרת הוא נסלח ומתורץ ולא מאיים על עצם קיומו של הגבר. הרבה ממה שנחשב כאסור על נשים, נחשב ל"גברי" בעבור הגברים.

בחברה כזו, השואבת מהמוסר הכפול, המבנה הסקסיסטי מאפשר לקבוע את מי ניתן לגנות ולהרשיע. עבור אישה בעלת מיניות נראית, שאינה מצייתת לחוקים המנרמלים את המיניות הנשית ומסדירים אותה, וודאי עבור האישה המוכרת את גופה - בוז ומאסר הם כמעט בלתי נמנעים. לעומת זאת, עבור הגברים המוכרים נשים או קונים סקס - לא (Goode, 1978).

הדיכוטומיה המוצגת כאן מעלה תמה נוספת, הקשורה אליה באופן הדוק. זו התמה המרכזית של החלוקה מגדלנה/מדונה, או קד(ו)שה/זונה, העולה שוב ושוב, ומותירה בדרכה שובל ארוך לעיפה של סתירות בלתי פתורות.

הדיכוטומיה מדונה/מגדלנה

המיניות ותפקידי המין הם נושא לשיח מוסרי ודתי לאורך ההיסטוריה כולה. הדת היהודית, כמו שתי הדתות הגדולות האחרות - הנצרות והאסלאם, מייחסת ערך עליון לחשיבותו של הסדר המגדרי, שהוא בסיס למוסדות חברתיים מרכזיים. בהתאם לכך, המיניות שימשה, ועדיין משמשת, כר להתחסדות וצביעות מצד המוסדות הללו.

חוקי המוסר השאובים מהדתות השונות ראו את המיניות כטמאה ומסוכנת, ונמצאת מחוץ לגבולות המותרים. השיח הדתי לא רק הגדיר את המיניות אלא חיפש את הכוח לשנותה ולשלוט בה. המוסדות הדתיים, שהם גבריים מיסודם, נקטו בגישה חשדנית כלפי נשים באשר הן. בעקבות האידאליזציה של הצניעות בדתות השונות, ננקטה דרך מחמירה וקפדנית של חוקי המוסר, שבה סבלו הנשים - בעיקר אלה שלא צייתו לאידאל ההגמוני - מרדיפות, דיכוי ודרכי ענישה שונות. אידאליזציה זו גרמה לתיעוב הגוף הנשי ולהפעלת איסורים חמורים על אקטים מיניים. המחשבה הנוצרית בענייני מיניות אף החמירה את זו היהודית: אישה העוסקת בזנות ומתרחקת מגבולות המוסר הללו, נראית כמושפעת מהשטן ולכן היא האויבת של ישו (Ryan, 1997).

באופן זה התפתחה החשיבה המוסרית הדואלית בעניין נשיות וזנות והושפעה מאוד מהחשיבה היהודית/נוצרית על מיניות: הסמליות החשובה של איחוד מיני על ידי נישואין, מול הרטוריקה של חטא, שחיתות והשחתת הסדר המוסרי.

פניה של דואליות זו ניכרים היטב החל מהתקופה הוויקטוריאנית במאה ה-19, שבה האמינו, כפי שעולה מהכתוב עד כה, כי "טבעה של הנקבה חסר את מצב הביניים: עליה להתקיים בטוהר שאין לו רבב, ואם לאו - בחטא שאין לו תקנה" (Ryan, p. 57). בהמשך לאמונה זו טבעה החוקרת פטרסון (Phaterson, 1986; 1996) שני מונחים חשובים ומרכזיים בתחום חקר הזנות: "סטיגמת הזונה" ו"פריזמת הזנות". פטרסון, אשר בעצמה עסקה בזנות, ובעשורים האחרונים הקימה את ארגון COYOTE (Call Off Your Old Tired Ethics) יחד עם יוצאות זנות אחרות, כתבה ספרים רבים על זנות והיבטיה השונים. לדבריה, פריזמת הזנות גורמת לאנשים להאמין כי נשים הן לגיטימיות או לא לגיטימיות, כי לא ייתכן שאישה הטרנסקסואלית נשואה שהיא גם אם תהיה זונה, וכי זונה היא בהכרח סוטה שאינה נשואה ואינה אם.

אולם, למרות התבססותה העמוקה כל כך של הדיכוטומיה זונה/קדושה, חוקרות פמיניסטיות מזרמים שונים טוענות כי בחברה סקסיסטית כל הטבה חומרית או פיננסית בעבור סקס יכולה להיות מובנת כזנות, וכי ניתן לראות הטבות אלה גם ביחסים כמו נישואין. חילופין מתמשך של מין-כלכלה בין נשים לגברים הוא מאפיין היסטורי ותרבותי של הסדר החברתי. מכיוון שהמוסדות של נישואין ומשפחה בנויים על בעלות הגבר על האישה, ומכיוון שבאופן הבסיסי ביותר נשים נכנסות לזנות בשביל כסף, מעמד האישה באופן כללי מדגים את הדרכים בהן "תפקיד הזונה הוא הגזמה של תנאים כלכליים פטריארכליים, כאשר רובן של הנשים נדחקות לחיות חיים שבהם עליהן להחליף מין תמורה סוגי תמיכה שונים" (Ryan, 1997). עקב האספקט המרכזי של תפקיד המין של האישה - השימוש בסקס למטרות שאינן קשורות בסקס - מין הניתן בזנות לא נראה כשונה מאוד מכזה הניתן במערכות יחסים פרטיות רבות. אולם, נשים המחליפות מין בתמורה להטבות חומריות או אחרות במסגרת לגיטימית כגון נישואין, נתפסות כמהוגנות ומקובלות בחברה. לעומת זאת, נשים המבצעות את אותם החליפין תחת מסגרת שאינה נתפסת כלגיטימית כגון עבודת מין, מנודות ונחשבות לסוטות.

Phaterson (1996) מסבירה, כי ההבדל בין נישואין לזנות הוא ההבדל שבין השגחה פרטית או ציבורית. בעוד שחוקי הנישואין מכתיבים בעלות של גבר יחיד על אישה יחידה (בתרבות מערבית) חוקי הזנות מכתיבים רגולציה או ענישה של "נשים מופקות" על ידי המדינה והחברה. כל הנשים שייכות לאותו מעמד נחות, אבל הגדרות השליטה משתנות. בנוסף, נשים מצופות, אם לא נדרשות, לספק שירותים מיניים לגברים, בין אם בהקשר לגיטימי או לא לגיטימי.

מבחינת המונח "סטיגמת הזנות" ניתן להבין כי אף על פי שאוכלוסיית המטרה של סטיגמת הזונה היא נשים העובדות בזנות, למעשה היא מתייחסת לכלל הנשים. בעוד שהנשים שעובדות בזנות בפועל הן זונות בהגדרה, כל שאר הנשים הן בחזקת חשודות (איפה היית?! או נאשמות (את זונה!). ככלי המוכן לתקיפה, סטיגמת הזונה יכולה לשמש נגד כל אישה, או קבוצת נשים, המאתגרת את הזכאות הגברית (אלה יכולות להיות אימהות חד-הוריות, לסביות, תיירות, נשים שחוזרות לבד הביתה, נשים עצמאיות וכו'). הגדרות אלה נקבעות על ידי המכניזם ההגמוני של שליטה חברתית מינית. טענה זו מעמידה דו-פרצופיות כפולה: ראשית, עולה הטענה כי ישנה צביעות חברתית, ממסדית ובין אישית בכל הקשור למין הניתן במסגרת לגיטימית או שאינה לגיטימית. שנית, הצביעות בנושא זה כה רחבה עד כי, על פי טענה זו, כל המין הנשי עשוי להיחשב ללא לגיטימי וסוטה, לעומת המין הגברי המקביל לו, שאינו חשוף להאשמות שכאלו.

הצגת שתי הדיכוטומיות שלעיל, המניחות את הסטנדרט הכפול שבין נשים וגברים ובין מעמדות שונים של נשים, מחייבת להבין כיצד מתאפשרת המציאות החברתית, שמתקיימות בה הדיכוטומיות האלה. הבנה בסיסית ביותר של מציאות זו משתקפת בהצגת הדיכוטומיה הבאה, שבה באים לידי ביטוי הן ביזוין החברתי של העוסקות בזנות והן הצורך החברתי בהן.

הדיכוטומיה נידוי/הכרח

מה שמאפיין זנות, אולי יותר מכל דבר אחר, הוא הצביעות. הזנות מגונה אך בו-זמנית נמחלת בחברה שלנו. הזנות נתפסת כרוע "הכרחי", הזונות ממלאות פונקציה חברתית הכרחית - התחזוקה של הסטטוס קוו.

למה הכוונה בסטטוס קוו זה? מהצד האחד, הזנות נתפסת, מוגדרת ומתויגת כמבוזה וסוטה. ברייה אומללה זו, שבזמנים ומקומות מסוימים בושה היא אף לומר את שמה, מופיעה בכל תקופה היסטורית כסמל הנצחי להווייתו החוטאת של האדם. הזונה מגלמת בגופה את החטא הנורא מכול - חטא הבשרים. הזנות נתפסת כעלבון למהוגנות, יוצרת מטרד, מפיצה מחלות מדבקות, מדרדרת ילדים וצעירים ועוד. לאורך ההיסטוריה תיארו את הזונה כבעלת תכונות אופי שליליות רבות, כנמצאת במצב גופני ירוד, מפיצה מחלות ואפילו מוות. אם לא יעצרו את הזונה - היא תמשיך להפיץ את המחלות. הזונה נתפסת אם כך כמאיימת על בריאות הציבור.

עקב ההתנגדות הרבה לנושא הזנות ניתן היה לצפות כי החברה תעשה כל שביכולתה למגר את תופעת הזנות. אולם מתברר כי הזנות מתקיימת בהקשר המאפשר לחברה להמשיך ולהעמיד ריבוי משמעויות בכל הנוגע לתחום זה. ואכן, בשיח הציבורי הנוגע לזנות, לעתים קרובות

נדמה כי הזונות מהוות מחסום, שסתום מפני הצפת "העולם המהוגן" בהתנהגויות בוטות ומופקרות, מהפיכה לסדום ועמורה. הזונה נתפסת על ידי החברה המהוגנת כשומרת היעילה ביותר של המוסר, בלעדיה היה הזיהום מכרסם בטוהרם של הבתים המהוגנים.

Ryan (1997, p. 256) מצטטת רופא צרפתי בן המאה ה-19, הכותב, כי "זונות הן דבר שאין להימנע ממנו בעיר הגדולה, ממש כמו ביוב, בורות ניקוז וערמות אשפה. על יחסן של הרשויות לכל אלה להיות זהה לחלוטין". מובן שכיום אף רשות לא הייתה מרשה לעצמה להתבטא בצורה כה חריפה. אולם, השיח המתנגד לביטול הזנות עדיין מציג טיעונים דומים. הטענה היא, כי אם הזנות תיעלם, יעלו על פני השטח כל הסטיות, התאוות המיניות, האלימות המינית וכו' שהופנו עד עתה רק כלפי הזונות. קינגסלי דיוויס (Davis, 1971) כסוציולוגים פונקציונליסטיים נוספים טען, כי הזנות ממלאת פונקציה חיובית בחברה. היא מאפשרת למספר קטן של נשים לספק את צורכיהם של גברים רבים, והיא אפוא המוצא הנוח ביותר לדחפיהם המיניים. בצורה זו, הזנות נתפסת כממלאת פונקציה הכרחית שאינה ממולאת על ידי שום מוסד אחר. מכיוון שישנה הנחה כי לגברים יש צורך בסיסי בגישה לשירותי מין, נדמה כי דרישה זו חייבת להיות מסופקת, בדרך זו או אחרת. אם לא יהיו נשים שיהיו מוכנות לעשות זאת (זונות ומופקרות אחרות), דרישות אלה יתממשו דרך תקיפות מיניות או יחסים הומסקסואליים. לכן החברה צריכה להעמיד בפני הגברים הדורשים זאת את האפשרות לנשים זמינות ל"שימוש" מיני על ידי הגבר.

הפיקוח החברתי על הזונות הוא מונח מרכזי להבנת מכניזם הצביעות העומד בבסיס הדיכוטומיה הזו. הזנות נמצאת לאורך ההיסטוריה כולה באזור ביניים, שבין מוסדות המדינה השונים, כגון המשטרה או בתי המשפט המשמשים כרגולטורים ומתחזקים את הסטטוס קוו, לבין דיונים פומביים העולים בזמנים שונים ודנים בסוגיית הזנות. הדיונים האלה נעים בין קולות הקוראים לביטול הזנות לבין כאלה הקוראים לגליליזציה של עבודות מין ומיסוד הזנות.

התמה שהוצעה במאמר זה מעלה, כי מנגנון הצביעות הנו חלק בלתי נפרד מהתייחסותה של החברה, על מבניה הפטריארכלי ומוסדותיה השונים, למיניות הנשית ולתופעת הזנות שנדונה כאן באופן מיוחד. ראשית, ישנה הפרדה גורפת בין התייחסות החברה למיניות הנשית לבין התייחסותה לזו הגברית. לעומת הגבר, שתאוותו המינית נתפסת כלגיטימית ורצויה, אישה המחצינה את מיניותה נחשבת לסוטה ועשויה להיות מתויגת כזונה. שנית, עולה כי ישנה הפרדה ברורה בין שני סוגי נשים: אלה הנבונות, המהוגנות, הנשואות והנאמנות מחד, ואלה המופקרות, חסרות הבינה, הקלוקלות מאידך. אולם, מנגנון הצביעות שנפרש כאן מעלה כי חלוקה זו אינה כה ברורה ובהירה, מכיוון שגם נשים הנחשבות כ"מהוגנות" עשויות להיות חשופות לסטיגמת הזנות בסיטואציות שונות. לבסוף, אותה הצביעות נמצאת בבסיס תפיסתה של החברה את האישה הנמצאת בזנות. מן הפה אל החוץ, אישה זו מבוזה ונתפסת כחוטאת חטא בל יעבור. אולם, בעת ובעונה אחת, היא נתפסת גם כלגיטימית, כשומרת המוסר החברתי. אותה החברה המתייחסת אליה כסוטה, לא מוכנה לוותר על נוכחותה בה.

בעקבות הצגת שלוש הדיכוטומיות והבנת התמה העומדת בבסיסן, ניתן לראות מדוע וכיצד הזנות הנה נושא פוליטי במהותו. הזנות נוגעת באחד מאזורי המפתח הנפוצים בסדר המגדרי, כלומר - הנורמות, העקרונות והמדיניות הנמצאים בבסיס החלוקה של תפקידים, זכויות ואפשרויות בחייהם של גברים ונשים. הסדר המגדרי מהווה בסיס למוסדות חברתיים מרכזיים, כמו החלוקה של העבודה בבית ובמקומות העבודה, הארגון של ילודה ומיניות ושל זכויות אזרחיות. היבטים חשובים אלה בחיי הנשים הם מרחבים פוטנציאליים לקונפליקטים מגדריים-פוליטיים שונים. אמנם, המאבק ההישרדותי שמנהלות נשים העוסקות בזנות על מנת להפוך את חיי היום יום שלהן לנסבלים יותר אינו מאפשר להן בדרך כלל לנקוט פעולה פוליטית משמעותית, אך כאן המקום לפעולה ארגונית נרחבת יותר. מוסדות חברתיים שונים, הן ברמה הפורמלית והן ברמה הבלתי פורמלית, עשויים לסייע לנשים הנמצאות בזנות להתחבר לתפיסות חלופיות לגבי אופי עיסוקן. על ידי כך תוכל להיפתח בפני נשים אלה האפשרות להתרחק מהבידוד, הביזוי, הבושה והיחסים החברתיים ההרסניים והמדכאים שכופה עליהן החברה על ידי התייחסותה הצבועה והאמביוולנטית, כמו גם האפשרות להעצמה על ידי התחברות לפעולות פוליטיות שונות.

מקורות

Abraham A. Sion. 1977. *Prostitution and the Law*. London: Faber and Faber.

Barry, Kathleen. 1995. *The Prostitution of Sexuality*. New York: New York University Press.

Davis, Kingsley. 1971. . "Prostitution". In Merton, K. Robert and Robert Nisbet (eds.), *Contemporary Social Problems*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, p. 341-351.

Goode, Erich. 1978. *Deviant Behavior- An Interactionist Approach*. New Jersey: Prentice Hall.

Pheterson, Gail. 1996. *The Prostitution Prism*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Ryan, Lorna. 1997. *Reading 'The Prostitute'*. Vermont: Ashgate Publishing.